

خصوصیات حسابداری اسلامی

ریضال یایا- شاهول حمیدین محمدابراهیم
ترجمه و تلخیص: دکتر موسی بزرگ اصل

مقدمه

وولک و تیرنی (Wolk and Tearny, 1997)، تنوع استفاده کنندگان را بزرگترین مانع بر سر راه تعیین اهداف حسابداری می دانند. حتی در درون یک گروه استفاده کننده، نیازها متفاوت است. علاوه بر این، اهداف حسابداری در جوامع سوسیالیست با جوامع غربی که مهد رشد حسابداری سنتی است نیز تفاوت دارد. در یک جامعه سوسیالیستی، برای مثال هدف حسابداری تقویت کنترل مقامات ارشد بر فعالیتهای واحدهای تجاری است (Bailey, 1988). بنابراین در طراحی سیستمهای استاندارد حسابداری، مقامات ارشد به عنوان استفاده کنندگان اصلی معرفی می شوند در صورتی که در جوامع سرمایه داری، سرمایه گذاران از چنین جایگاهی برخوردارند (Bailey, 1988). جهانی بینی و ارزشهای مختلف، سیستم اقتصادی متفاوتی را می طلبد و سیستم اقتصادی به نوبه خود سیستم حسابداری خاص خود را نیاز دارد (Hameed, 2001).

حسابداری سنتی مبتنی بر اصول زیر است (Baydoun and Willet, 2000):

الف- تفکیک کامل اقتصاد از مذهب،

ب- ارجحیت رضایت فردی،

پ- پیشینه سازی سود به عنوان معیار سنجش عملکرد،

ت- پذیرش قاعده تنازع بقا به عنوان بهترین راهبرد، و

ث- تاکید بر نتیجه فرایند بدون توجه به آثار گسترده آن بر محیط.

اسلام دارای جهانی بینی و سیستم اعتقادات خاص خود است. اسلام دینی است که تنها به حوزه های فردی محصور نمی شود بلکه سیستم منسجمی برای زندگی انسان در حوزه های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، مذهبی و هر جنبه دیگر زندگی انسان عرضه می کند (Hameed, 1997). بنابراین جدایی دانش از رهنمودهای مذهبی برای مسلمانان نارواست چرا که منجر به رفتار غیراسلامی می شود (Hameed, 2001). بسیاری از اندیشمندان مسلمان عقیده دارند که نظام حسابداری باید به آموزه های دین اسلام متصل گردد و این چیزی است که حسابداری اسلامی نامیده می شود (Hameed, 2000). حمید (Hameed, 2000)، مطالعه مبسوطی در مورد برداشت حسابداران مسلمان مالزی نسبت به اهداف و خصوصیات حسابداری اسلامی انجام داده است. نتایج این مطالعات گرایش مثبت حسابداران مسلمان را به ارزشهای اسلامی در حوزه حسابداری نشان می دهد. اما تحقیق سلیمان (Sulaiman, 1998) تفاوتی را در برداشت حسابداران مسلمان و غیرمسلمان نسبت به موضوعات حسابداری نشان نمی دهد.

یافته های متفاوت درباره نیاز استفاده کنندگان مسلمان به حسابداری متفاوت با حسابداری سنتی، انجام تحقیقات بیشتر را ضروری می سازد. بنابراین انجام تحقیقات در کشورهای دیگر غیر از مالزی می تواند یافته های مفیدی در این زمینه به دست دهد.

خصوصیات فعالیت‌های تجاری اسلامی

اسلام اساساً مجموعه‌ای از رهنمودهای اخلاقی است. رهنمودهای اخلاقی دین اسلام حاکم بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان است. بعضی از رهبران دینی عقیده دارند، فعالیت‌های اقتصادی در اسلام بر دو ستون اخلاقی عدالت و احسان استوار است. این ارزش‌ها، ارزش‌هایی بنیادی است که برای تمام زوایای زندگی انسان، رهنمود دارد. بنابراین تجارت اسلامی باید بر پایه این ارزش‌ها انجام شود.

عدالت

قرآن، حفظ عدالت را تحت هر شرایطی و در تمام جوانب زندگی انسان لازم می‌داند. پیامبر گرامی (ص) نیز بر حفظ عدالت اصرار داشتند و بایستی عدالتی به شدت بر خورد می‌کردند. قرآن به مسلمانان دستور می‌دهد که برای شهادت دادن و تصمیم‌گیری در موضوعات مناقشه‌انگیز بین مسلمانان و حتی در رابطه با دشمنان، از مسیر عدالت خارج نشوند. بنابراین مسلمانان باید برای برقراری عدالت تلاش جمعی کنند. به عبارت دیگر مسلمانان نباید به دیگران ستم کنند یا زیر بار ستم دیگران روند.

احسان

احسان به معنای رفتار حسنه یا کمک به دیگران بدون چشمداشت یا ایجاد تعهد برای آنان است. بعضی از دینداران احسان را حتی برتر از عدالت می‌دانند. احسان زندگی را زیبا می‌کند. اگر عدالت جامعه را از استثمار و رنجها محافظت می‌کند، احسان زندگی را شیرین و گوارا می‌سازد.

در حوزه تجارت، روش‌هایی مانند مدارا، انگیزه خدمت‌گزاری، توجه به خداوند و رضامندی او موجب تقویت احسان می‌شود. مدارا از پایه‌های احسان است. مدارا از صفات خداوندی است و مسلمانان تشویق شده‌اند که این صفت را در درون خود زنده نگه دارند. مدارا می‌تواند در قالب احترام به دیگران، گذشت، و بر طرف کردن مشکلات دیگران بیان کرد. منظور از انگیزه خدمت‌گذاری این است که سازمان‌های تجاری باید نیازها و منافع دیگران را در نظر بگیرند. بنابراین، مسلمان در فعالیت‌های تجاری باید در پی ارائه خدماتی باشد که مورد نیاز واقعی جامعه او و جامعه انسانی است.

اگرچه قرآن تجارت را مشروع می‌داند اما نباید مشغله تجارت، انسان را از خداوند و دستوره‌های او غافل کند. مسلمان باید در هر حالت، چه موفقیت، چه شکست به یاد خدا باشد. رضایت او باید

مسیر زندگی انسان را تعیین کند.

فعالیت تجاری باید منطبق با ارزش‌های اخلاقی قرآن باشد. قرآن انسان را از نعمات این جهان منع نکرده است، اما نباید لذات دنیوی چشم او را کور کند.

اهداف حسابداری اسلامی

برای حسابداری اسلامی اهداف متفاوتی مانند سودمندی برای تصمیم‌گیری، وظیفه مباشرت پاسخگویی اسلامی و پاسخگویی از طریق زکات ذکر شده است.

سودمندی برای تصمیم‌گیری

این هدف توسط سازمان حسابداری و حسابرسی موسسات مالی اسلامی (AAOIFI) پیشنهاد شده است. در بیانیه شماره یک این سازمان بیان شده است که اهداف حسابداری مالی نوع و ماهیت اطلاعاتی را تعیین می‌کند که باید در گزارش‌های مالی برای کمک به استفاده کنندگان این گزارش‌ها در تصمیم‌گیری ارائه شود. بنابراین گزارش‌های مالی باید اطلاعات سودمند برای استفاده کنندگان ارائه کند. این اطلاعات شامل موارد زیر است:

- ۱- اطلاعات مربوط به رعایت شریعت توسط بانکها،
 - ۲- اطلاعات مربوط به منابع اقتصادی و تعهدات و آثار رویدادها،
 - ۳- اطلاعات لازم برای تعیین زکات،
 - ۴- اطلاعات مربوط به جریانهای نقدی،
 - ۵- اطلاعات لازم برای ارزیابی مسئولیت‌های امانی بانکها برای حفاظت منابع و سرمایه گذارهای آن، و
 - ۶- اطلاعات مربوط به ایفای مسئولیت اجتماعی توسط بانک.
- اگرچه در فهرست سایر اهداف، جوهره اسلامی مشاهده می‌شود اما چارچوب نظری سازمان یادشده بیشتر همجهت با حسابداری سنتی است. مثلاً در چارچوب نظری هیئت استانداردهای حسابداری مالی (FASB) بیان شده است که گزارش مالی باید اطلاعات سودمند به سرمایه گذاران و اعتباردهندگان کنونی و بالقوه و سایر استفاده کنندگان برای تصمیم‌گیریهای سرمایه گذاری، اعطای اعتبار و دیگر تصمیم‌های مشابه ارائه کند.

سازمان حسابداری و حسابرسی موسسات مالی اسلامی در بند ۲۵ بیانیه شماره یک خود این همگرایی را نشان داده است. طبق این بند نقش گزارشگری مالی در اقتصاد، ارائه اطلاعات سودمند برای تصمیم‌گیریهای اقتصادی است.

به نظر می رسد هم سازمان یادشده و هم هیئت استانداردهای حسابداری مالی این دیدگاه سنتی را پذیرفته اند که اطلاعات مربوط برای استفاده کنندگان، اطلاعات راجع به وضعیت مالی و عملکرد مالی است. در واقع، عملکرد مالی مربوط به چگونگی موفقیت یک شرکت در دستیابی به هدف کلی آن یعنی سود است (Kam, 1990). بنابراین عملکرد مالی مستقیماً به سودآوری متصل شده است. هرچه سود بیشتر باشد، شرکت موفقتر عمل کرده است.

هندرسن و پیرسن (Henderson and Peirson, 1988) اذعان کرده اند که سودمندی برای تصمیمگیری را می توان آنقدر بسط داد تا نیازهای اشخاصی را دربرگیرد که در پی اعمال نظارت بر عملکرد اجتماعی شرکت می باشند. اما بیشتر مطالب ادبیات حسابداری درباره سودمندی برای تصمیمگیری تنها به نیازهای سهامداران و اعتباردهندگان مربوط است (Kam, 1990).

به طور طبیعی سرمایه گذاران و اعتباردهندگان مایلند که دریافتهای نقدیشان از پرداختهای نقدی بیشتر باشد؛ بنابراین شرکتها به سمت افزایش توان کسب وجه نقد هدایت می شوند (Kam, 1990). در این حالت، سودمندی برای تصمیمگیری هدف مناسبی برای پشتیبانی سازمان جهت دستیابی به چنین هدفی است.

مباشرت

حسابداری مباشرت ریشه در دوران باستان دارد و برای اثبات اعتبار مستاجر در برابر مالکان مهم بود (Mathews and Pereira, 1996). چن (Chen, 1975) بیان کرده است که مفهوم مباشرت از آیین مذهبی به ویژه مسیحیت سرچشمه گرفته است. یعنی انسان در برابر خداوند امانتدار منابعی است که به او سپرده شده است. انسان به عنوان کارگزار یا نماینده خدا، مسئول به کارگیری منابع نه تنها برای خود بلکه برای دیگران به عنوان یک مسئولیت اجتماعی است. این مفهوم در دوران فئودالی مباشرت گسترش یافت. در آن زمان، زمین به سرف هاسپرده می شد و سرف از طرف فئودال آن را اداره می کرد. سرف مسئول حفاظت از زمین برای فئودال بود و فئودال باید به مسئولیت اجتماعی خود برای سرف و خانواده او عمل می کرد.

از اواسط قرن نوزدهم مفهوم مباشرت در حسابداری برای تفکیک مالکیت و مدیریت به کار می رفت که این نیز ناشی از رشد شرکتهای سهامی بود. در این زمان شکل کلاسیک مباشرت در مورد مدیرانی مصداق داشت که به عنوان خادم صاحب سرمایه

تنها در برابر او این وظیفه را انجام می دادند و به مسئولیت اجتماعی توجهی نمی کردند (Chen, 1975). صورتهای مالی ابزاری برای اثبات به کارگیری درست منابع توسط مدیریت است. تاکید مباشرت بر به کارگیری سرمایه ها در داراییهای مولد برای دستیابی به اهداف سازمان است. لذا ترازنامه و صورت سود و زیان تهیه می شود تا صاحبان سرمایه بتوانند تغییرات مالی طی یک دوره زمانی خاص را دنبال کنند (Mathews and Pereira, 1990). مفهوم فعلی مباشرت بسیار نزدیک به مفهوم سودمندی برای تصمیمگیری است، اما اطلاعات لازم برای مباشرت کمتر از اطلاعات لازم برای تصمیمگیری است. زیرا براساس مفهوم مباشرت، سرمایه گذاران و اعتباردهندگان بالقوه به عنوان استفاده کننده تلقی نمی شوند. علاوه بر این، اطلاعات لازم برای مدل پیشبینی استفاده کنندگان ارائه می گردد و اساساً به گذشته نگاه می شود (Mathews and Pereira, 1990).

سازمان حسابداری و حسابرسی موسسات مالی اسلامی (AAOIFI, 1996)، مباشرت را به عنوان یکی از اهداف ارائه اطلاعات پذیرفته است. این سازمان تصریح کرده است که یکی از اهداف حسابداری مالی کمک به محافظت داراییها و بهبود تواناییهای مدیریتی بانکهای اسلامی است. میرزا و بیدون (Mirza and Baydoun, 2000) ضمن دفاع از این هدف، پیشنهاد کرده اند که وظیفه مباشرت باید کانون توجه حسابداران موسسات مالی اسلامی برای گزارشگری به اشخاص برون سازمانی باشد.

پاسخگویی

گفته می شود که پاسخگویی مفهومی گسترده تر از مباشرت دارد. گری (Gray et al., 1996) پاسخگویی را به عنوان وظیفه ارائه حساب یا بازخواست در رابطه با اقداماتی تعریف کرده است که یک شخص مسئولیت آن را به عهده دارد. در این تعریف، پاسخگویی در قالب رابطه کارفرما و کارگزار بیان شده است. پاسخخواه (کارفرما) با پاسخگو (کارگزار) وارد یک رابطه قراردادی می شود. کارفرما قدرت اداره منابع را همراه با دستورعمل شیوه انجام عمل و اعطای پاداش، به کارگزار اعطا می کند. کارگزار باید برای رسیدن به اهداف خاص و همچنین ارائه اطلاعات به کارفرمای خود، اقدامات لازم را انجام دهد.

حمید (Hameed, 2000) بر خلاف گری (Gray et al., 1990)، دامنه پاسخگویی را فراتر از ارائه حساب مربوط به اقدامات انجام شده به کارفرما می داند. حمید جنبه متافیزیکی پاسخگویی به خدا

را نیز به این دامنه اضافه می کند و می گوید این وظیفه از طریق پاسخگویی به جامعه ایفا می شود.

پاسخگویی اسلامی

حمید (Hameed, 2000)، بحث خود درباره پاسخگویی اسلامی را با توصیف مفهوم خلافت توسط **فاروقی (Faruqi, 1992)** شروع می کند. براساس این مفهوم قرآنی، انسان خلیفه الله است که امانت الهی به او سپرده شده است. دیگر مخلوقات شامل فرشتگان، حیوانات و اشیای غیرزنده توان پذیرش این امانت را ندارند. همان گونه که در قرآن بیان شده است، خداوند این امانت را به آسمانها، زمین و کوهها عرضه کرد اما آنها از پذیرش آن هراسناک شدند ولی انسان آن را پذیرفت (قرآن ۷۲:۳۳). مسئولیت این امانت آنقدر سنگین است که آسمانها، زمین و کوهها تاب پذیرش آن را نداشته اند. بنابراین انسان باید به دشواری ایفای این مسئولیت آگاه باشد. انسان نه تنها در قبال مسائل معنوی بلکه در رابطه با موضوعات اجتماعی، تجاری و قراردادی باید پاسخگو باشد، زیرا خداوند به انسان دستور داده است هر آنچه را به او سپرده شده است بازگرداند.

حمید (Hameed, 2000)، پیشنهاد می کند که این نوع پاسخگویی می تواند به عنوان هدف اصلی حسابداری تلقی شود که خود، بعداً نام پاسخگویی اسلامی را بر آن نهاد. این پیشنهاد توسط **خیر (Khir, 1992)** حمایت شده است. او اذعان کرده است که این مفهوم آنچنان در جامعه اسلامی ریشه دارد که می تواند به عنوان بزرگترین محرک برای توسعه عملی حسابداری اسلامی به کار گرفته شود.

برای ایفای پاسخگویی اسلامی هم سازمانهای اسلامی (کارگزار) و هم صاحبان سرمایه (کارفرما) مسئولیت دارند. پاسخگویی اولیه از مفهوم خلافت نشأت می گیرد، زیرا انسان امانتدار منابع الهی است. چگونگی اعمال این خلافت در قرآن و حدیث به عنوان منابع اصلی آیین اسلامی مشخص شده است. همچنین، پاسخگویی ثانویه از طریق قرارداد بین صاحب سرمایه یا سرمایه گذار و مدیر برقرار می شود. یک شرکت برای ایفای پاسخگویی اولیه و ثانویه، باید فعالیتهای اقتصادی- اجتماعی مربوط به موضوعات اسلامی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی را شناسایی، اندازه گیری و گزارش کند. افزون بر این، براساس پاسخگویی اسلامی، می توان اهداف ثانویه دیگری مانند رعایت شریعت، ارزیابی و توزیع زکات، توزیع عادلانه ثروت بین ذینفعان،

برای ایفای پاسخگویی اسلامی

هم سازمانهای اسلامی (کارگزار) و

هم صاحبان سرمایه (کارفرما) مسئولیت دارند

پاسخگویی اولیه از مفهوم خلافت نشأت می گیرد

زیرا انسان امانتدار منابع الهی است

چگونگی اعمال این خلافت در قرآن و حدیث

به عنوان منابع اصلی آیین اسلامی

مشخص شده است

و ایجاد محیط همکاری و مساعدت را نیز تعریف کرد که به ارائه اطلاعات کمک می کند و شرکتها را تشویق می نماید در حل مشکلات امت اسلامی مشارکت کنند.

پاسخگویی از طریق زکات

نتایج تحقیق **عدنان و گافیکین (Adnan and Gaffikin, 1997)** نشان می دهد که هدف اصلی اطلاعات حسابداری اسلامی، ارائه اطلاعات برای ایفای تعهد پاسخگویی به صاحب اصلی (خدا) است. بنابراین، پاسخگویی کلی زمانی در عمل محقق می شود که در راستای ایفای تعهد زکات باشد. اگر زکات به عنوان هدف اولیه قرار گیرد هر شخص از فریبکاری یا ظاهر آرای ناخواسته پرهیز می کند، زیرا همیشه خدا را ناظر اعمال خود می بیند. در نتیجه، اطلاعات حسابداری به طور غیرمستقیم هم پاسخگویی نیازهای استفاده کنندگان است و هم پاسخگویی مسئولیت اجتماعی.

تریوانو (Triyuwano, 2000) پیشنهاد کرده است که سازمانهای اسلامی باید زکات مدار باشند نه سودمدار. یعنی سود خالص نباید به عنوان مبنای ارزیابی عملکرد استفاده شود بلکه هدف باید متوجه پرداخت زکات بیشتر باشد. برای اینکه جهت سازمان در راستای زکات باشد سیستم حسابداری نیز باید مبتنی بر زکات باشد. این نگرش منجر به تقویت اسلام در سازمانها می شود. برای رسیدن به این هدف، ابتدا باید از حداکثرسازی سود به سمت حداکثرسازی زکات حرکت کرد. بنابراین، سود به عنوان یک هدف میانی است در صورتی که زکات هدف نهایی است. اگر زکات هدفی نهایی باشد سیاستهای

یک سازمان باید منطبق با شریعت اسلامی باشد. نهایتاً این شیوه عمل باعث تعادل بین مسائل فردی و اجتماعی می شود، زیرا مفهوم زکات مسلمانان را تشویق می کند که با رعایت شریعت سود کسب کنند و بخشی از آن را به عنوان زکات برای رفاه اجتماعی بپردازند. این نگرش، واحدهای اقتصادی را تشویق می کند برای رهایی انسانها از فشارهای ناشی از عوامل اقتصادی، اجتماعی و فکری و پاکسازی محیط از استثمار تلاش کنند. سرانجام چنین روشی، پل میان دنیا و آخرت است زیرا زکات باعث بیداری وجدان انسان می شود و او را به یاد توشه آخرت می اندازد.

به نظر می رسد قرارداد زکات به عنوان هدف نهایی، دیدگاه اسلامی درباره موضوعات اقتصادی را محدود می کند؛ اگر چه شکی نیست که زکات یکی از ستونهای اصلی اسلام است. ساده انگاری است اگر بگوییم زکات مشکلات اقتصادی موجود را تماماً حل می کند. در حقیقت، اهداف اقتصادی- اجتماعی اسلام شامل دامنه وسیعی از موضوعات مختلف است؛ اعتقاد بر این است که زکات تنها یکی از ابزارهای اصلی برای دستیابی به این اهداف است.

چپرا (Chapra, 1992) در این زمینه می گوید سیستم تجارت اسلامی باید بتواند به مقصد شریعت برسد. مقصد شریعت شامل هر چیزی است که برای فلاح (موفقیت در دنیا و آخرت) و حیات طیبه (زندگی پاک) در چارچوب شریعت لازم است.

خصوصیات حسابداری اسلامی

مباحث مربوط به خصوصیات حسابداری اسلامی بر دو موضوع اندازه گیری مالی و ارائه و افشا متمرکز شده است. بنابراین در بخشهای زیر، خصوصیات حسابداری اسلامی در قالب این دو موضوع مطرح می شود.

اندازه گیری مالی

در اغلب مطالب ادبیات حسابداری اسلامی، زکات به عنوان سنگ بنای تعیین ابزارهای اندازه گیری معرفی شده است. دلایل انتخاب زکات برای تعیین مبانی اندازه گیری به شرح زیر است:

۱- در اسلام زکات مفهوم می است که مستقیماً با اندازه گیری داراییها سروکار دارد. در قرآن و حدیث رهنمودهایی در مورد زمان و روش محاسبه زکات وجود دارد.

۲- در بسیاری از آیات قرآنی بلافاصله پس از دستور نماز، زکات

بر مسلمانان واجب شده است و زکات یکی از ستونهای اصلی اسلام است. بنابراین مسلمانان برای ایفای این تعهد باید ابزارهای لازم (شامل حسابداری) را به کار گیرند.

۳- توسعه حسابداری در دولتهای اولیه اسلامی ارتباط مستقیم با زکات دارد. در آن زمان، دولت اسلامی دفترها و گزارشهای حسابداری را برای تعیین زکات و پاسخگویی در مورد آن، تهیه می کرد.

دیدگاه غالب در تعیین زکات، استفاده از قیمت فروش در زمان ایجاد تعهد بابت زکات است، لذا سازمانهای تجاری اسلامی باید از بهای جاری، نه بهای تمام شده تاریخی، استفاده کنند (Baydoun & Wilet, 1997, 2000), (Adnan and Gaffikin, 1997), (Hamitha and Hudaib, 2001; Clarke. et al., 1996).

سازمان حسابداری و حسابرسی موسسات مالی اسلامی (AAOIFI, 1996) در بیانیه مفاهیم حسابداری به مفهوم ارزشهای جاری داراییها، بدهیها و سرمایه گذارهای محدود شده اشاره کرده است، اما به دلیل فقدان ابزارهای کافی، به کارگیری آن توصیه نشده است. در عمل از بهای تمام شده تاریخی استفاده می شود و ارزشهای جاری تنها به صورت اطلاعات مکمل ممکن است ارائه شود. بنابراین بانکهای اسلامی از بهای تمام شده تاریخی استفاده می کنند (Shihadeh, 1994).

میرزا و بیدون (Mirza and Baydoun, 2000) نگاه متفاوتی نسبت به این موضوع دارند. به عقیده آنان در حسابداری اسلامی، هم می توان از بهای تمام شده تاریخی و هم ارزشهای جاری استفاده کرد. بنابراین، سیستم حسابداری اسلامی سیستم دوگانه ای برای ارزشیابی دارایی دارد.

این نظریه مبتنی بر این فرض است که واحد اقتصادی اسلامی هم باید پایبند به قرارداد باشد و هم تعهد خود در مورد زکات را در نظر بگیرد. زیرا قرارداد مبتنی بر معاملات گذشته و زکات مبتنی بر ارزشهای جاری است. بنابراین باید مبانی اندازه گیری برای هر یک از این اهداف وجود داشته باشد.

ادعای **میرزا و بیدون (Mirza and Baydoun, 2000)** در مورد به کارگیری بهای تمام شده تاریخی در تمام موارد (به استثنای مورد زکات) متکی به قابلیت اتکای این مبناست. به عقیده آنها بهای تمام شده تاریخی با مفهوم مباشرت سازگار است. میرزا و بیدون مباشرت را به عنوان هدف حسابداری اسلامی معرفی

برای اینکه جهت سازمان در راستای زکات باشد
سیستم حسابداری نیز باید مبتنی بر زکات باشد
این نگرش منجر به تقویت اسلام
در سازمانها می شود
برای رسیدن به این هدف
ابتدا باید از حداکثرسازی سود
به سمت حداکثرسازی زکات حرکت کرد

شود، زیرا خصوصیات توزیعی صورت ارزش افزوده، پاسخگویی
در اسلام را پشتیبانی می کند.

باید توجه داشت صورت ارزش افزوده تغییر آرایش صورت
سودوزیان است. بنابراین وجود صورت ارزش افزوده برای
ارائه اطلاعات متفاوت نسبت به صورت سودوزیان، سوال
برانگیز است. صورت ارزش افزوده همانند صورت سودوزیان،
گذشته نگر است که تاثیر قابل توجهی بر ایفای مسئولیت اجتماعی
در سال جاری ندارد. اما تا حدودی کارکنان می توانند برای
تاثیر گذاری بر واحد تجاری در مواردی مانند پاداش از آن استفاده
کنند. علاوه بر این، جامعه نیز می تواند برای وادار ساختن واحد
تجاری جهت توجه بیشتر به مسئولیت اجتماعی از صورت
ارزش افزوده استفاده کند، در صورتی که صورت سودوزیان
چنین قابلیت را ندارد.

از دیدگاه اسلامی، رشد می تواند عدالت اجتماعی را بهبود
بخشد و توزیع قدرت و ثروت را عادلانه تر سازد. صورت ارزش
افزوده می تواند اطلاعاتی را در مورد توزیع ثروت بین بخشهای
مختلف جامعه ارائه کند و عملکرد شرکت را با توجه به منافع تمام
ذینفعان نشان دهد (Mirza and Baydoun, 2000). در نتیجه
سیاست آگاهانه توزیع مجدد ثروت و انتقال منابع بین گروههای
مختلف جامعه را تقویت می کند (Sulaiman, 1997).

به هر حال، اسلام علاوه بر توزیع منابع به تحصیل آن نیز توجه
دارد. اسلام انسان را مکلف کرده است تنها منابع حلال را تحصیل
کند. صورت ارزش افزوده متمرکز بر توزیع است و تحصیل منابع
را منعکس نمی کند. لذا، اعتقاد داریم که صورت ارزش افزوده
برای ایفای الزامات گزارشگری اسلامی کافی نیست.

میرزا و بیدون (Mirza and Baydoun, 2000) در زمینه افشا

کردند. روش بهای تمام شده تاریخی، مسئولیت امانی مدیران و
وظیفه مباشرت آنها را بهتر منعکس می کند. این روش مناسبترین
روش اندازه گیری است چون قراردادها بر اساس ارقام بهای
تمام شده تاریخی نوشته می شود و قرنهای این شیوه عمل دوام یافته
است. اگر روش ارزیابی کارآمدتری وجود داشت بی شک
جایگزین بهای تمام شده تاریخی می شد.

به نظر می رسد بهای تمام شده تاریخی برخلاف روش ارزش
جاری هیچ پایه قابل دفاعی در شریعت ندارد. اصل ایفای تعهدات
مربوط به قرارداد در اسلام نمی تواند به عنوان پایه ای برای
به کارگیری بهای تمام شده تاریخی به کار رود زیرا خود قرارداد
یک فعالیت تاریخی است اما در آینده محقق می شود. بنابراین در
زمان اندازه گیری باید از ارزشهای جاری استفاده شود. استفاده از
بهای تمام شده تاریخی ممکن است موجب تحریف اصل افشای
واقعیت شود. واقعیت، ارزش جاری است و باید افشا شود. در
وضعیت تورم و تغییر قیمت، به کارگیری بهای تمام شده تاریخی
موجب دوری از واقعیت می شود.

ارائه و افشا

حنیفه و حودیپ (Haniffa and Hudaib, 2001) اهمیت ارائه و
افشای اطلاعات و وظایف و تعهدات طبق شریعت اسلامی می دانند.
برای دستیابی به این هدف، یک واحد تجاری اسلامی باید حداقل
موارد زیر را افشا کند:

- ۱- هرگونه معاملات ممنوعی که صورت گرفته است،
- ۲- تعهدات زکات که باید پرداخت شود یا قبلاً پرداخت شده است،
- و
- ۳- مسئولیت اجتماعی.

مسئولیت اجتماعی شامل وجوه خیریه، دستمزد کارکنان و حفظ
محیط زیست است. بنابراین محتوای گزارشگری مالی در یک
جامعه اسلامی احتمالاً مفصلتر از جوامع غربی است.

نظر بیدون و ویلت (Baydoun and Willet, 2000) این است
که پاسخگویی اجتماعی و افشای کامل، مبنای گزارشهای
شرکتهای اسلامی است. بنابراین ترازنامه مبتنی بر ارزشهای
جاری یکی از الزامات اصلی برای شرکتهایی است که در جامعه
اسلامی فعالیت می کنند. جایگاه سودوزیان باید به یادداشتهای
توضیحی تنزل یابد زیرا صورت سودوزیان موجب تقویت گرایش
مردم به سود مفرط می شود و در نتیجه در جامعه اسلامی اثر منفی
دارد. به جای صورت سودوزیان، باید صورت ارزش افزوده ارائه

خلاصه

اسلام به عنوان یک روش زندگی توجه زیادی به فعالیتهای تجاری دارد. خداوند در قرآن راهنماییهای لازم را برای رستگاری انسان در دنیا و آخرت ارائه کرده است. در فعالیتهای اقتصادی باید فلاح و رستگاری به عنوان هدف نهایی انتخاب شود و حسابداری هم به عنوان ابزار ارائه اطلاعات در محیط اقتصادی باید با این هدف سازگار باشد. بنابراین اهداف و خصوصیات حسابداری اسلامی نه تنها باید موجب ارائه تصویر درست درباره واحد تجاری شود بلکه باید به گونه ای باشد که واحدهای تجاری را به سوی احسان و پرهیز از بیعدالتی تشویق کند. برای حسابداری اسلامی اهداف متفاوتی مانند سودمندی برای تصمیمگیری، پاسخگویی، پاسخگویی اسلامی و پاسخگویی از طریق زکات مطرح شده است. در تحقیق انجام شده در اندونزی، مخاطبان، پاسخگویی اسلامی را به عنوان هدف اصلی انتخاب کرده اند. در زمینه خصوصیات حسابداری نیز مباحث، متمرکز بر اندازه گیری و افشاست. در حوزه اندازه گیری نظر غالب این است که برای مقاصد اسلامی، بخصوص تعیین زکات، باید از ارزشهای جاری استفاده شود. در بعد افشا، تاکید بر پیروی از شریعت و ارائه اطلاعات لازم، بخصوص در زمینه مسئولیتهای اجتماعی است.

منابع:

- AAOIFI, Accounting and Auditing Standards for Islamic Financial Institutions, Manama, Bahrain: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, 1996
- Adnan, M.A., and Gaffikin, The Shariah, Islamic Banks and Accounting Concepts and Practices, Proceedings of the International Conference 1: Accounting Commerce and Finance: The Islamic Perspective, Sydney, Australia, 1997
- Ahmad, M., Business Ethics in Islam, Islamabad: IIT (Pakistan) 1995
- Baydoun, N. and Willet, R., Islam and Accounting: Ethical Issues in the Presentation of Financial Information, Accounting, Commerce and Finance: The

پیشنهاد کرده اند که تاکید صورتهای مالی باید بر شفافیت و پرهیز از دستکاری باشد. این هدف با رعایت اصل افشای کامل در گزارشهای شرکتهای اسلامی محقق می شود. اما خان (Khan, 1994) نسبت به این اصل به ویژه در موارد افشای اطلاعات منفی توسط شرکتهای در مورد خودشان، نظیر برخورد ناعادلانه با کارکنان، آلودگی محیط زیست و فرار مالیاتی، خوشبین نیست. شرکتهای احساس می کنند که با افشای این مسائل به دام قانون می افتند. بنابراین، خان (Khan, 1994) پیشنهاد کرده است که تنها معاملات خاصی وجود دارد که در چارچوب سرمایه داری مجاز است اما در اسلام ممنوع می باشد (مانند بهره، تضمین سود سرمایه گذاری بدون پذیرش خطر و سایر معاملات ربوی). این گروه معاملات باید در صورتهای مالی شرکتهای تجاری اسلامی افشا شود.

نتایج تحقیق انجام شده در اندونزی

در این تحقیق، دانشگایان مسلمان استان یوگیاکارتای اندونزی به عنوان مخاطب انتخاب شدند و پرسشنامه ای در مورد اهداف حسابداری اسلامی، استفاده کنندگان اطلاعات و تاکید حسابداری اسلامی بر اطلاعات مذهبی برای آنها ارسال شد. تعداد این افراد در استان یادشده ۲۳۵ نفر بوده که برای ۱۶۱ نفر آنها پرسشنامه ارسال شد. تعداد ۸۷ پرسشنامه تکمیل و عودت داده شده است.

نتایج تحقیق نشان می دهد که ۷۹ درصد پاسخ دهندگان پاسخگویی اسلامی را به عنوان هدف اصلی حسابداری اسلامی انتخاب کرده اند. در مورد استفاده کنندگان، پاسخها نشان می دهد که سهامداران به عنوان استفاده کننده اصلی تلقی نمی شوند و اهمیتی بیش از سایر استفاده کنندگان ندارند. علاوه بر این پاسخ دهندگان اعتقاد داشته اند که در حسابداری اسلامی باید بر

Islamic Perspective, 1 (1): 1-24, 1997

- Baydoun, N. and Willet, R., Islamic Corporate Reports, Abacus, 36 (1): 21-91, 2000
- Beekun, R. I., Islamic Business Ethics, Herndon, Virginia: The International Institute of Islamic Thought, 1997
- Chapra, M.U., Islam and the Economic Challenge, Herndon, Virginia; IIIT, 1992
- Chen, R., Social and Financial Stewardship, The Accounting Review, 61 (1): 1-21, 1975
- Clark, F., Craig, R., and Hamid, S., Physical Asset Valuation and Zakat: Insights and Implications, Advances in International Accounting, 9: 195-208, 1996
- Al-Faruqi, I., Islamization of Knowledge, Washington: IIIT, 1982
- FASB, Statement of Financial Accounting Concepts, Norwalk, Connecticut: Financial Accounting Standard Board, 1996
- Gray, R., Owen, D., and Adams, C., Accounting and Accountability: Changes and Challenges in Corporate Social and Environmental Reporting, London: Prentice Hall, 1996
- Hameed, S., The Need for Islamic Accounting: Perception of Its Objectives and Characteristics by Malaysia Accountants and Academics, Ph.D. Thesis, University of Dundee, 2000
- Hameed, S., Islamic Accounting- Accounting for the New Millenium? Paper of the Asia- pacific Conference 1, Accounting in the New Millenium, Kota Bahru, Malaysia, 2001
- Haneef, M. A., Islam, the Islamic Worldview and Islamic Economics, IIUM Journal of Economics and Management 15 (1) 39-65, 1997
- Haniffa, R. and Hudaib, M., A Conceptual Framework for Islamic Accounting: The Shar'a Paradigm, Paper of the International Conference on Accounting, Commerce & Finance: The Islamic Perspective, New Zealand, 2001
- Henderson, S., & Peirson, G., The Conceptual Framework and the Objectives of Financial Reporting, Ins, Issues in Financial Accounting, 4th Ed, Melbourne: Longman Cheshire, 1988
- Holly Qur'an, Original Arabic Text with English Translation & Selected Commentaries by Abdullah Yusuf Ali, Kualalumpur: Saba Islamic Media
- Kam, V., Accounting Theory, 2nd Ed., New York: Wiley, 1990
- Khan, M. A., Accounting Issues and Concepts for

- Islamic Banking, Ins, Development of an Accounting System for Islamic Banking, London: The Institute of Islamic Banking & Insurance, 1994
- Khir, M., Accounting in a Changing Society, Ins, Harahap, S.S., (edit) Akuntansi, Pengawasan & Manajemen dalam Perspektif Islam (Accounting, Auditing and Management from an Islamic Perspective), Jakarta: Trisakti University, 1992
- Mathews, M.R., and Pereira, M.H.B., Accounting Theory and Development, Melbourne: Thompson Publishing, 1996
- Mirza, M. & Baydoun, N., Accounting Policy in a Riba Free Environment, Accounting, Commerce and Finance: The Islamic Perspective Journal, 4 (1): 30-40- 2000
- Naqvi, S.N.H., Ethics and Economics: An Islamic Synthesis, Leicester, UK: The Islamic Foundation, 1981
- Al-Qardhawi, Y., Fiqh al-Zakat (The Law of Zakat), Lahore: Al-Faisal Publishing, 1988
- Shihadeh, M.A., Accounting Systems for Islamic Banking- An Insider's Perspective, Ins, Development of an Accounting System for Islamic Banking, London: The Institute of Islamic Banking and Insurance, 1994
- Siddiqi, M.N., The Economic Enterprise in Islam, Lahore: Islamic Publication Ltd, 1979
- Sulaiman, M., Testing a Theory of Islamic Corporate Reporting: The Case of Malaysia, Ph.D. Thesis, University of Otago, 1997
- Sulaiman, M., The Usefulness of Current Value Balance Sheet and the Value Added Statement to Muslims: Some Evidence from Malaysia, Accounting, Commerce & Finance: The Islamic Perspective, 2(2): 24-66, 1998
- Sulaiman, M., Testing a Model of Islamic Corporate Financial Reports: Some Experimental Evidence, IIUM Journal of Economics and Management, 9 (2): 115-39, 2001
- Triuwono, I., Akuntansi Syariah: Implementasi nilai keadilan dalam format metafora amanah (Shariah Accounting: Implementation of Justice in a Form of Trust Metaphor), Jurnal Akuntansi & Auditing Indonesia. 4 (1): 1-34, 2000
- Wolk, J.F. and Tearney, M.G., Accounting Theory: A Conceptual and Institutional Approach, 4th ed. Ohio: South Western College Publishing, 1997
- Zaid, O.A., Accounting Books and Reports in the Islamic State, Proceedings of the International Conference 1: Accounting Commerce and Finance: The Islamic Perspective, Sydney, Australia, 1997